

HOROR ŽANR U KNJIŽEVNOSTI KAO SREDSTVO ZA ISTRAŽIVANJE KOLEKTIVNOG NESVESNOG

Milan Popović

Dom zdravlja „Zdravlje plus“,
Beograd, Srbija

doi: 10.5937/engrami46-48579

primljeno: 01. jun. 2024.

prihvaćeno: 15. septembar 2024.

objavljeno na internetu: 01. april 2025.

Sažetak

Horor kao žanr teži da izazove specifične emocije (poput straha) kod svoje publike putem literarne forme, povezujući se sa dubljim slojevima kolektivnog nesvesnog. Cilj ovog rada je analiza i tumačenje horor žanra kroz prizmu teorije kolektivnog nesvesnog Karla Gustava Junga. Horor, kao žanr u književnosti i filmu, može se posmatrati u kontekstu književnih, psihijatrijskih, psiholoških i filozofskih disciplina. Detaljnom analizom klasičnih dela ovog žanra, poput "Drakule" i "Frankenštajna", kao i drugih horor priča, rad istražuje načine na koji elementi straha, jeze i iracionalnog, deluju kao projekcije arhetipskih simbola i motiva, koji su sastavni deo kolektiv-

nog nesvesnog. Rad se osvrće i na pitanje uticaja kulture i društvenih normi na formiranje i interpretaciju ovih arhetipskih elemenata. Rad, takođe, razmatra pojam i mehanizam katarze, kao i način na koji horor žanr koristi jezik i stil kao sredstva za stvaranje atmosfere i dubljeg emocionalnog uticaja na čitaoca.

U zaključku se sumiraju činjenice da horor žanr ne služi isključivo za zabavu i izazivanje straha, već i kao sredstvo za dublje razumevanje kompleksnosti ljudske psihologije i kolektivnog nesvesnog. Kroz analizu i interpretaciju, rad ukazuje na potencijal horor žanra kao alata za istraživanje i razumevanje ljudske prirode i strahova, želja i konflikata, koji prevazilaze individualne razlike i kulturne kontekste.

Ključne reči: horor, kolektivno nesvesno, psihijatrija, književnost

Uvod

Horor kao žanr može se definisati kao literarna forma koja ima za cilj izazivanje emocije straha kod čitalaca. Ovaj žanr je određen paradoksima, jer iako strah u stvarnom životu smatramo neprijatnim, horor uživa veliku popularnost. Horor se bavi jezovitim temama i motivima koji su prisutni u književnosti od davnina, ali je začet kao žanr u formi gotskog romana u Engleskoj krajem 18. veka. Ognjanović naglašava da horor kao žanr nije samo estetska kategorija, već je uslovljen i raznim vanknjiževnim uticajima, kao što su kulturna klima, istorijski događaji, velika otkrića i naučne teorije, kao i javljanjem srodnih književnih formi, žanrova i pokreta ^[1].

Horor žanr u književnosti (ali i na filmu) oduvek je bio fascinantno polje koje izaziva različite emocionalne i psihološke reakcije kod publike. Iako se često smatra nižom formom umetnosti, horor žanr pruža dublje uvide u ljudsku psihi, nego što se to na prvi pogled čini. U ovom kontekstu, Jungova teorija kolektivnog nesvesnog i arhetipova nudi plodno tlo za analizu. Osim toga, moderne psihološke teorije: egzistencijalističke i humanističke, kognitivno-bihevioralne teorije, teorija identiteta i savremeni modeli strukture ličnosti, dodatno obogaćuju ovu analizu.

Rad pruža multidisciplinarni pristup analizi horor žanra, koristeći različite teorijske okvire kako bi se istražila njegova

kompleksnost i dublje razumele njegove različite dimenzije. Ova sveobuhvatna analiza ne samo da pruža uvide u horor žanr kao takav, već i otvara vrata za buduća istraživanja koja bi mogla dalje proširiti naše razumevanje ovog fascinantnog i paradoksalnog fenomena.

Cilj ovog rada je analiza i tumačenje horor žanra kroz prizmu teorije kolektivnog nesvesnog Karla Gustava Junga. Dodatno, rad ima za cilj da objasni mogućnosti primene ove analize u praksi, naročito u oblasti psihoterapije, kliničke psihologije i psihijatrije.

Pregled relevantnih teorija i koncepta

U ovom radu razmatraju se teorije koje su ključne za razumevanje toga kako horor žanr može služiti kao sredstvo za istraživanje kolektivnog nesvesnog. Ovi koncepti obuhvataju Jungovu teoriju kolektivnog nesvesnog, osnovne karakteristike horor žanra, kao i interdisciplinarni pristup koji objedinjuje psihijatriju, psihologiju, teoriju književnosti i filozofiju.

Kolektivno nesvesno, koncept koji je prvi put uveo švajcarski psihijatar Karl Gustav Jung, predstavlja duboki i univerzalni sloj ljudske psihologije koji se proteže kroz sve kulture i vremenske periode. Kolektivno nesvesno sadrži arhetipe i simbole koji su zajednički za celo čovečanstvo, a koji se manifestuju u različitim oblicima kroz istoriju i kulturu. Jungova teorija kolektivnog nesvesnog

pruža osnovu za dublje razumevanje načina na koji horor žanr, zajedno sa različitim drugim umetničkim i kulturnim formama, odražava univerzalne i duboko ukorenjene psihološke strukture. Prema Jungu, kolektivno nesvesno predstavlja najdublji, najzagonetniji i najmračniji prostor ljudske psihe. Ono je univerzalni temelj celokupne ličnosti. U njemu je pohranjeno duhovno iskustvo hiljade generacija naših predaka. Osnovne jedinice kolektivnog nesvesnog jesu arhetipovi. Arhetip je jedan od središnjih pojmova Jungove psihološke teorije ^[2].

Isti autor, navodi da se arhetipovi manifestuju u duhovnim kulturnim tvorinama (mitovima, bajkama, religiji, ezoteričnim učenjima), ali i u snovima i vizijama, kada se javljaju na individualnom planu. Po Jungu, arhetipovi su genetski nasleđeni, univerzalni obrasci opažanja, mišljenja, osećanja i ponašanja. Oni su nevidljivi okviri celokupnog našeg iskustva, a ispoljavaju se u vidu simboličkih slika nabijenih emocijama. Jung upozorava na to da moramo pratiti razliku između "arhetipa" i "arhetipskih slika". Sam po sebi arhetip je nevidljiv, nesaznatljiv i nepromenljiv, ali su njegove manifestacije, predstave raznolike, promenljive, i mogu se opažati.

Neki od najpoznatijih arhetipa su: Senka, animus i anima, heroj, duh, dete, majka i mudrac. Ovi arhetipi se manifestuju u različitim kulturnim izrazima kao što su mitovi, religije, bajke, ezoterična učenja i umetnost ^[3,4,5]. U kontekstu

horor žanra, arhetipi kao što su Senka i heroj često igraju ključne uloge. Senka predstavlja mračne, neprihvaćene aspekte ličnosti koje se često prikazuju kao zli antagonisti, dok heroj simbolizuje pozitivne kvalitete kao što su hrabrost i integritet, i često je protagonist koji se suočava sa tim mračnim silama.

Horor žanr je posebno zanimljiv za analizu kroz prizmu Jungove teorije jer se često bavi temama koje su direktno povezane sa kolektivnim nesvesnim. Na primer, mnogi horor filmovi i knjige istražuju teme straha, smrti i borbe između dobra i zla, koje su sve duboko ukorenjene u kolektivnom nesvesnom. Ovi filmovi i knjige često koriste simbole i motive koji su prepoznatljiviji na globalnom nivou, kao što su zmajevi, veštice i natprirodne sile, koji služe kao manifestacije arhetipskih struktura.

Jungova teorija kolektivnog nesvesnog pruža bogate i višeslojne perspektive za razumevanje načina na koji horor žanr, ali i mnogi drugi kulturni i umetnički izrazi, reflektuju univerzalne strukture ljudske psihe. Ova teorija nam pomaže da shvatimo kako su arhetipovi i simboli, koji su duboko ukorenjeni u kolektivnom nesvesnom, zapravo ogledala koja reflektuju univerzalne psihološke okvire prisutne u svim ljudima. Ovaj koncept ne samo da olakšava razumevanje univerzalnih motiva koji se javljaju u horor žanru, već i pruža sredstva za analizu načina na koji arhetipovi i simboli služe kao katalizatori emotivnih reakcija kod publike. Takođe,

on doprinosi produbljivanju uvida u suštinu ljudske prirode. Horor žanr je jedan od najintrigantnijih i najkompleksnijih oblika umetničkog izraza, koji ima za cilj da izazove osećaj straha, uznemirenosti ili jeze kod publike ^[1]. Ovaj žanr je uvek bio fascinantan zbog svoje sposobnosti da izazove strah, nelagodnost i uzbudjenje. Horor ima dugu i bogatu istoriju koja seže unazad sve do antičkih vremena. Od grčkih tragedija koje su se bavile temama smrti i propasti, preko gotskih romana 19. veka, pa sve do modernih horor filmova i video igara, ovaj žanr je prošao kroz različite faze i adaptacije. U svakom periodu, horor je služio kao sredstvo za istraživanje ljudskih strahova i anksioznosti, ali i kao način za komentarisanje društvenih i kulturoloških pitanja.

Horor žanr je raznovrstan i obuhvata mnoge podžanrove, uključujući gotski horor, sociološki horor, natprirodni horor, naučnofantastični horor, triler horor, zombi horor, body horror, slasher, antropološki horor i mnoge druge ^[6,7,8]. Svaki od ovih podžanrova ima svoje specifične karakteristike i tehnike koje koristi da izazove strah i nelagodnost kod publike. Posmatrajući sa psihološkog aspekta, između horor žanra i Jungove teorije kolektivnog nesvesnog postoji jaka povezanost. Kolektivno nesvesno je, prema Jungu, najdublji sloj psihe, i sadrži arhetipove, koji su univerzalne slike i ideje koje su zajedničke svim ljudima. Arhetipovi su ugrađeni u podsvest i utiču na naše misli, osećanja i ponašanje. Jung je vero-

vao da kolektivno nesvesno sadrži iskustva naših predaka, koja su se prenosila s generacije na generaciju ^[9,10]. Arhetipovi su simboli tih iskustava, a mogu se manifestovati u našim snovima, mitovima i religijama. Ovi arhetipovi se često manifestuju u horor žanru, bilo da je reč o arhetipu "senke" u obliku monstruma ili zla, ili arhetipu "heroja" koji se bori protiv zla. Ova teorija nam pomaže da shvatimo zašto su neke horor priče univerzalno privlačne i zašto izazivaju slične reakcije kod ljudi iz različitih kultura. Postoji snažna povezanost horor žanra sa društvenim i kulturološkim kontekstom u kojem nastaje. Stoga, horor filmovi iz 50-ih godina prošlog veka često su se bavili strahovima od nuklearnog rata i invazije vanzemaljaca, koji su bili aktuelni u to vreme. Danas, horor se često koristi za istraživanje pitanja identiteta, rodne ravnopravnosti i socijalne nepravde.

Interdisciplinarni pristup omogućava da se razmotri i objasni kako različite discipline mogu se međusobno dopunjavati u razumevanju ljudske psihe. Konkretno, fokusirali smo se na četiri glavne oblasti: psihijatriju, psihologiju, književnost i filozofiju (religiju). Psihijatrija nam pruža medicinski okvir za razumevanje mentalnih poremećaja, njihovu dijagnostiku i lečenje. Ova disciplina je ključna za identifikaciju bioloških faktora koji mogu uticati na mentalno zdravlje, kao što su hemijski disbalansi u mozgu ili genetske predispozicije. Psihologija, s druge strane, pruža dublje razumevanje mentalnih

procesa, emocija i ponašanja ^[11]. Kroz različite teorije i pristupe, psihologija nam omogućava da razumemo kako se obliku identiteta, kako se razvijaju emocionalne veštine i kako se formiraju međuljudski odnosi. Za razliku od psihijatrije i psihologije, književnost nam pruža pristup svetu simbolike, metafora i pripovedanja, koji mogu služiti kao alati za istraživanje dubina ljudske psihe. Književnost nam predstavlja slike koje su arhetipske, odnosno, slike koje su zajedničke za celo čovečanstvo. Ove slike nisu izmišljene od strane pojedinačnog autora, već su nasleđene iz kolektivnog nesvesnog. Kada se susretnemo sa ovim slikama u književnosti, one odjekuju u nama na dubokom nivou i mogu nam pomoći da bolje razumemo sebe i svet oko nas ^[12].

Kroz multidisciplinarni pristup, moguće je objediniti različite perspektive u jedan koherentan model koji povezuje psihijatriju, psihologiju, književnost, religiju i umetnost. Na taj način, psihijatrijski tretmani mogu biti dodatno obogaćeni psihoterapijskim tehnikama, kao što su kognitivno-bihevioralna terapija, dubinska psihologija, biblioterapija i filmoterapija, što otvara širok spektar mogućnosti za terapijski rad. Ove tehnike omogućavaju terapeutima da kroz simboličke i narativne forme dublje istraže unutrašnje svetove pacijenata, pristupajući njihovim nesvesnim slojevima na načine koji bi tradicionalni pristupi možda zanemarili ^[13,14,15].

Multidisciplinarni pristup ne samo

da omogućava terapeutima da istraže kompleksnost ljudske psihe na dubljem nivou, već i pruža mnogo efikasnije i sveobuhvatnije tretmane. Kombinovanjem kognitivno-bihevioralne terapije, koja pacijentima pomaže da prepoznaju destruktivne obrasce mišljenja i ponašanja ^[16], sa dubljim metodama analize nesvesnog kroz biblioterapiju i filmoterapiju, terapijski rad postaje dinamičniji i efikasniji ^[13, 14]. Ovaj pristup omogućava ne samo emocionalno olakšanje kroz simboličko suočavanje sa strahovima, već i kognitivni uvid i razumevanje duboko ukorenjenih unutrašnjih sukoba.

U praksi, terapeuti mogu koristiti ove tehnike na kreativan način. Kreativno korišćenje personalizovanih priča i projekcija horor filmova u terapiji omogućava pacijentima da kroz simboličke narative i grupne diskusije istraže svoje unutrašnje konflikte i pronađu nove perspektive za rešavanje svojih problema, obogaćujući terapijski proces dubljim emocionalnim uvidima i povezivanjem sa sopstvenim iskustvima ^[17].

Kroz pripovedanje i metafore, Milton Erikson je uspevao da podstakne pacijente na introspekciju, stvarajući siguran prostor u kojem su mogli da istraže sopstvene unutrašnje konflikte i probleme ^[18]. Ovaj pristup rezonuje sa Jungovim konceptom arhetipa i kolektivnog nesvesnog jer oba pristupa koriste simbole i univerzalne slike za emocionalno i psihološko angažovanje pacijenata.

Multidisciplinarni pristup nam, ne

samo da pomaže da shvatimo složenost ljudske psihe, već i da pružimo integritetne i efektivne tretmane. Arhetipske slike iz književnosti, mitova i filma otvaraju prozore u nesvesne svetove pacijenta, omogućavajući ne samo privremeno emocionalno olakšanje kroz katarzu, već i dublje uvide koji su ključni za trajno razrešenje unutrašnjih sukoba i postizanje emocionalne ravnoteže.

Horor i kolektivno nesvesno

Horor žanr u književnosti i drugim umetničkim formama predstavlja fascinantno polje za istraživanje kompleksnih i često neshvatljivih aspekata ljudske psihologije i kolektivnog nesvesnog. Prema Karl Gustav Jungovoj teoriji kolektivnog nesvesnog, horor književnost služi kao prizma kroz koju se manifestuju arhetipski simboli i motivi koji su duboko ukorenjeni u kolektivnoj ljudskoj psihi [19]. Ovi arhetipi, kao što su Senka, animus i heroj, često se pojavljuju u obliku likova, situacija i simbola koji su ključni za strukturu i narativ horor priča.

Postoje brojni primeri u književnosti (tabela 1). Na primer, figura vampira, postala je ikona u horor književnosti i može se posmatrati kao manifestacija arhetipa senke. Senka predstavlja tamnu, neprihvaćenu i potisnutu stranu ljudske prirode, koja se često projektuje na druge. Vampir, kao biće koje se hrani krvlju i izbegava svetlost, simbolizuje tamne aspekte ljudske psihe i služi kao ogledalo

za ljudske strahove i nesigurnosti. Ova interpretacija podržana je brojnim psihološkim studijama [20,21,22] koje istražuju uticaj arhetipskih simbola na ljudsku percepciju i ponašanje.

Horor književnost često koristi religijske simbole i mitove, kao što su demoni, anđeli, apokaliptični scenariji i koncepti dobra i zla, koji dodatno produbljuju analizu kolektivnog nesvesnog. Ovi elementi nisu samo proizvodi kulture i religije, već i duboko ukorenjeni simboli koji odražavaju univerzalne ljudske strahove, nade i težnje. Takođe, apokaliptični scenariji često se koriste kao metafore za kolektivne strahove, kao što su strah od smrti, uništenja ili gubitka kontrole.

Proučavanje horor žanra postalo je interdisciplinarno, kako bi se bolje razumeli mehanizmi koji stoje iza ljudske fascinacije strahom i užasom. Psihijatrijska istraživanja pokazala su da iskustvo straha i uzbuđenja pri konzumaciji horor sadržaja može imati katarzički efekat, omogućavajući ljudima da se suoče sa svojim unutrašnjim demonima u kontrolisanom okruženju. Aristotel je smatrao da kroz doživljaj katarze postoji mogućnost da se gledanjem samog čina agresije, hostilnosti i nasilja, gledalac na neki način pročišćuje od potrebe za agresijom ili seksom. Posmatranje nasilja u estetskom kontekstu omogućava aktiviranje kognitivnih potencijala, interpretaciju čina i samim tim prenosi konzumentu to razumevanje. U prvobitnom kontekstu

katarza je označavala "ispiranje" личности i izmenu na bolje ^[23].

Horor književnost predstavlja i bogat i složen medijum za istraživanje kolektivnog nesvesnog i ljudske psihe. Kroz manifestaciju arhetipskih simbola i integraciju religijskih i mitoloških elemenata, horor žanr pruža dublje razumevanje univerzalnih ljudskih strahova, nesigurnosti i težnji, dok istovremeno služi kao platforma za interdisciplinarna istraživanja koja obuhvataju različite oblasti ljudskog znanja.

Katarza i kolektivno nesvesno

Katarza, pojam koji potiče iz Aristotelove "Poetike", odnosi se na emocionalno čišćenje ili pročišćenje koje se postiže kroz umetnost ^[23]. U kontekstu horor književnosti i filma, ovaj koncept dobija dodatnu dimenziju, jer horor priče često služe kao katarzični mehanizam za društvo ^[24]. One omogućavaju pojedincima i kolektivu da se suoče sa svojim najdubljim strahovima, anksioznostima i tabuima, često kroz simboličke i arhetipske elemente koji su deo kolektivnog nesvesnog. Ovaj proces katarze može biti terapijski, omogućavajući ljudima da delimično razreše unutrašnje konflikte i strahove, kroz mehanizme kontrafobične repeticije i bihevioralne desenzitizacije. Upravo zbog ovih terapijskih potencijala, Liao i Wang su razvili skalu za merenje efekta katarze kod medicinskih profesionalaca i studenata kroz narrative o

bolesti (ECS-IN), čime su dobili validan i pouzdan instrument za procenu emocionalne katarze ^[25]. Ovaj instrument može poslužiti za istraživanje i procenu efekata katarze u različitim kontekstima, uključujući i horor žanr, gde bi mogao da pruži uvid u to kako horor priče utiču na suočavanje sa unutrašnjim strahovima i emocionalnim izazovima.

Iako horor priče mogu pružiti olakšanje kroz evakuaciju snažnih afekata i smanjenje napetosti, neophodno je napomenuti da katarza sama po sebi ne vodi potpunom razrešenju unutrašnjih konflikata. Za trajno razrešenje konflikata potrebno je intelektualno promišljanje i analiza, koja u kombinaciji sa afektivnim iskustvom može dovesti do dubljih uvida i moguće promene. Bez ove dodatne obrade, katarzički efekat može ostati privremen i nedovoljan za dugoročno smirivanje unutrašnjih tenzija.

S jedne strane, psihološka istraživanja pokazala su da horor priče mogu imati terapijski efekat na pojedince. Studije o uticaju horor filma na nivo kortizola, hormona stresa, pokazale su da konzumacija ovakvog sadržaja može dovesti do smanjenja nivoa stresa nakon inicijalnog povećanja, sugerišući katarzički efekat ^[23,26]. Osim toga, horor priče često koriste arhetipske simbole, kao što su Senka, Anima i Animus, koji su prepoznatljivi na nesvesnom nivou i omogućavaju dublje emocionalno i psihološko angažovanje.

S druge strane, sociološki aspekti ho-

ror priča takođe ukazuju na njihovu delimičnu katarzičnu ulogu u društvu. Horor priče često reflektuju društvene strahove, kao što su strah od nepoznatog, strah od drugog i strah od smrti. Horor služi kao kolektivni ventil za oslobađanje od navedenih strahova u kontrolisanom okruženju.

Kulturološki, horor priče često su bogate simbolima i mitovima koji su deo kolektivnog nesvesnog i kulture iz koje potiču (tabela 2). Upotreba religijskih simbola, kao što su demoni i anđeli, ili mitoloških figura, kao što su vampiri i vukodlaci, dodatno pojačava katarzični efekat ovih priča. Ovi elementi omogućavaju dublje razumevanje univerzalnih ljudskih strahova i težnji, i služe kao sredstvo za istraživanje i razumevanje kolektivnog nesvesnog.

Horor priče igraju ključnu ulogu kao katarzični mehanizam u društvu, omogućavajući pojedincima i kolektivu da se suoče i razreše svoje najdublje strahove i anksioznost.

Manifestacija kolektivnih strahova i tabua

Horor književnost često služi kao ogledalo koje reflektuje kolektivne strahove i tabue društva. Ovi strahovi i tabui nisu samo individualni, već su duboko ukorenjeni u kolektivnoj svesti i često se manifestuju kroz simbole, arhetipe i narrative koji su univerzalni ^[27,28]. Horor priče pružaju siguran prostor za istraživanje

ovih tema, omogućavajući čitaocima da se suoče sa svojim najdubljim strahovima i moralnim dilemama.

Sa psihološke strane, horor književnost često koristi arhetipske simbole i motive koji su identifikovani u Jungovoj teoriji kolektivnog nesvesnog. Arhetipenke se često manifestuje kroz likove koji predstavljaju tamnu, neprihvaćenu stranu ljudske prirode, kao što su vampiri ili serijski ubice (tabela 3). Ovi arhetipovi služe kao sredstvo za istraživanje dubokih, nesvesnih strahova i tabua koji su ukorenjeni u kolektivnoj svesti. Naučna istraživanja su pokazala da ovakva simbolička reprezentacija može imati terapeutski efekat, omogućavajući čitaocima da se suoče i razreše svoje unutrašnje konflikte ^[29,30,31].

Sociološki, horor književnost često reflektuje društvene strahove i anksioznosti koji su aktuelni u određenom vremenskom periodu. Strah od tehnološkog napretka i gubitka ljudskosti je često tema u naučno-fantastičnim horor pričama, dok strah od "drugog" i ksenofobija se mogu videti u pričama koje se bave natprirodnim i nepoznatim. Ovi kolektivni strahovi su predmet mnogih socioloških studija koje istražuju kako književnost može služiti kao sredstvo za razumevanje i kritiku društvenih normi i vrednosti ^[32,33].

Kulturološki i religijski gledano, horor književnost je bogata mitovima, legendama i religijskim simbolima koji su specifični za određenu kulturu ili religiju. Upotreba simbola kao što su krstovi, sve-

te vode i molitve u pričama o egzorcizmu reflektuje hrišćanske tabue i strahove. Ovi elementi omogućavaju dublje razumevanje kolektivnih strahova i tabua koji su kulturološki ukorenjeni.

Takođe, jedan od ključnih aspekata u razumevanju horor žanra kroz prizmu kolektivnog nesvesnog jeste značaj umetnika kao kreatora. Prema Jungovoj teoriji, umetnik nije samo pasivni tumač arhetipova, već aktivni učesnik u procesu prevođenja nesvesnog u svesno. U tom smislu, umetnik se može posmatrati kao "rezonator" čije nesvesno osluškuje talasanja kolektivnog nesvesnog, prevodeći ih u univerzalno prepoznatljive arhetipske slike i motive. Lična nesvesna stanja umetnika u interakciji sa kolektivnim nesvesnim rezultiraju stvaranjem umetničkih dela koja evociraju dublje emotivne i psihološke reakcije kod publike ^[34].

Horor književnost pruža bogat i kompleksan teren za istraživanje kolektivnih strahova i tabua koji su ukorenjeni u ljudskoj psihologiji, društvenim normama i kulturološkim vrednostima.

Zaključak

Rad je baziran na teorijskoj analizi i tumačenju horor žanra kroz prizmu teorije kolektivnog nesvesnog Karla Gustava Junga. Ova sveobuhvatna analiza pruža dublje razumevanje uloge horor žanra kao sredstva za istraživanje kolektivnog nesvesnog. Kroz multidisciplinarni pristup, koji integriše psihijatriju, psihologi-

ju, teoriju književnosti i religijska učenja, pokazali smo da horor priče služe kao katalizatori za manifestaciju arhetipskih simbola, kolektivnih strahova i tabua. Takođe, istakli smo potencijal horor žanra da služi kao katarzični mehanizam, omogućavajući ljudima da se suoče sa duboko ukorenjenim strahovima i anksioznostima.

Međutim, važno je naglasiti da iako horor žanr može pružiti privremeno emocionalno olakšanje kroz katarzu, ona sama po sebi nije dovoljna za trajno razrešenje unutrašnjih konflikata. Razrešenje takvih sukoba zahteva ne samo evakuaciju snažnih afekata, već i intelektualnu obradu i promišljanje. Samo kroz združeni proces afektivnog doživljaja i kognitivne obrade moguće je doći do dubljih uvida i trajnog rešenja unutrašnjih sukoba. U suprotnom, katarzični efekat može biti samo privremen i nedovoljan, naročito kada se primenjuje u formama kao što su video igre, gde može dovesti do potiskivanja problema umesto njihovog rešavanja, pa čak i do adikcije.

Ova analiza može imati značajne implikacije za različite akademske discipline i otvoriti puteve za buduća istraživanja, posebno u oblasti psihologije, psihoterapije i psihijatrije, gde bi se dalje moglo istražiti kako horor žanr može biti iskorišćen u terapeutske svrhe, ali sa naglaskom na balansiranje između emocionalnog olakšanja i kognitivnog uvida.

PRILOG 1

Tabela 1. Primeri iz književnosti o hororu i kolektivnom nesvesnom

Autor	Književno delo	Horor
Bram Stoker, 1897	Drakula (eng. Dracula) [35]	Priča o vampiru grofu Drakuli predstavlja arhetipsku Senku koja istovremeno privlači i teroriše ljude. Drakula je manifestacija tamne strane ljudske prirode, koja istovremeno očarava i uništava.
H.P. Lovecraft, 1928	Poziv Cthulhua (eng. The Call of Cthulhu) [36]	Priča o drevnom bogu Cthulhu može se tumačiti kao prikaz arhetipa Velike Majke u njenoj destruktivnoj formi u kontekstu Jungove psihologije
Stephen King, 1977	Isijavanje (eng. The Shining) [37]	U romanu Isijavanje, hotel se interpretira kao oživotvorenje arhetipa doma, ali u njegovoj najzlokobnijoj varijanti. Ovaj hotel, iako bi trebao da predstavlja prostor sigurnosti i utočišta, transformiše se u epicentar užasa i psihičke nestabilnosti. Ova transformacija ilustruje koncept Jungovog arhetipa Senke.
Clive Barker, 1986	Pakleno srce (eng. The Hellbound Heart) [38]	Pandorina kutija koristi motiv proklete kutije kao metaforu za arhetip zabranjenog znanja u Jungovoj analitičkoj psihologiji. Ova kutija simbolizuje ljudsku težnju za radoznalošću i istraživanjem nepoznatog, ali istovremeno upozorava na teške posledice koje takvo znanje može doneti.
Mary Shelley, 1818	Frankenštajn (eng. Frankenstein) [39]	U romanu odnos izmeu stvaratelja i njegove kreacije istražuje arhetipe stvaratelja i heroja. Doktor Frankenstein, kao stvaratelj, prekoračuje granice etičkog i moralnog, dok njegova kreacija postaje živi odraz njegove Senke, otkrivajući najdublje strahove i neostvarene želje svog tvorca.
Edgar Allan Poe, 1839	Pad kuće Ašerovih (eng. The Fall of the House of Usher) [40]	Priča se fokusira na arhetip uklete kuće i motiv porodičnog prokletstva. Kuća Ašerovih služi kao simbol kolektivnog nesvesnog, mesto gde se porodični strahovi i skrivene tajne manifestuju u samoj strukturi i atmosferi prostora.
Henry James, 1898	Okretaj zavrtnja (eng. The Turn of the Screw) [41]	Okretaj zavrtnja je priča o duhovima koja koristi arhetip nevinog deteta kao sredstvo za istraživanje mračnijih aspekata ljudske psihe. Duhovi u priči ne samo da simbolizuju skrivene strahove i želje, već ih takoe koriste za stvaranje napetosti i straha koji produbljuju psihološku složenost likova.
Shirley Jackson, 1959	Ukleta kuća na brdu (The Haunting of Hill House) [42]	Ukleta kuća na brdu predstavlja koncept uklete kuće i služi kao složena metafora za arhetip doma, ali u njegovoj najdestruktivnijoj i najmračnijoj formi. Ova kuća nije samo statična pozadina; ona je prikazana kao entitet koji je živ i promenljiv, odražavajući i amplifikujući unutrašnje strahove, traume i konflikte likova koji u njoj žive.
Robert W. Chambers, 1895	Kralj u žutom (eng. The King in Yellow) [43]	U ovom delu, koncept zabranjenog znanja i ludila se interpretira kao manifestacije Jungovog arhetipa Senke, pružajući uvid u tamnije strane ljudske psihe. Zabranjeni tekstovi i misteriozni simboli u priči istražuju temu sukoba izmeu želje za znanjem i rizicima koje takvo znanje nosi.
Algernon Blackwood, 1907	Vrbe (eng. The Willows) [44]	U priči Vrbe prirodni svet se transformiše u neprijateljsko i zastrašujuće okruženje, što odražava Jungov arhetip prirode kao Velike Majke, ali u njenom najdestruktivnijem i najmračnijem obliku.

PRILOG 2

Tabela 2. Primeri iz književnosti o katarzi i kolektivnom nesvesnom

Autor	Književno delo	Horor
Bram Stoker, 1897	Drakula (eng. Dracula) [35]	Lik vampira služi kao arhetipski simbol koji spaja seksualnu privlačnost i smrtonosnu moć, odražavajući duboko ukorenjene aspekte kolektivnog nesvesnog. Suočavanje likova sa Drakulom, puno simboličkog značenja, ne samo da ih suočava sa njihovim seksualnim željama i strahovima od smrti, već ih takoe vodi kroz proces katarze.
H.P. Lovecraft, 1928	Poziv Cthulhua (eng. The Call of Cthulhu) [36]	Motiv kosmičkog užasa služi kao sredstvo za istraživanje dubokog ljudskog straha od egzistencijalnog besmisla i neistraženog. Koncept drevnih božanstava i kosmičke ravnodušnosti u priči ne samo da suočava likove sa njihovim egzistencijalnim strahovima, već takoe primorava čitaoca na introspekciju, vodeći ih kroz proces katarze.
Stephen King, 1977	Isijavanje (eng. The Shining) [37]	Izolovani hotel služi kao sredstvo za istraživanje i manifestaciju dubokih psiholoških strahova, postajući arhetipsko ogledalo koje reflektuje najmračnije aspekte likova. Ova intenzivna introspekcija unutar zatvorenog, klaustrofobičnog prostora hotela vodi do katarzičnog oslobaanja, jer likovi prolaze kroz proces suočavanja i prevazilaženja svojih unutrašnjih demona i strahova.
Clive Barker, 1986	Pakleno srce (eng. The Hellbound Heart) [38]	Mitološki artefakt - misteriozna kutija - koristi se kao ključ za oslobaanje najintimnijih ljudskih strahova i želja. Ova interakcija sa kutijom nije samo fizikalna, već i metaforična, jer likovi suočeni sa kutijom oslobaaju svoje unutrašnje demone, što ih vodi kroz intenzivan proces introspekcije i katarze.
Mary Shelley, 1818	Frankenštajn (eng. Frankenstein) [39]	Kroz složenu borbu doktora Frankensteina sa svojim stvorenjem, roman ne samo da postavlja pitanja o granicama naučnog eksperimentisanja i odgovornosti, već i dovodi do katarzičnog razrešenja ovih etičkih dilema, izazivajući čitaoca da razmisli o posledicama nekontrolisane težnje za moći i znanjem.
Edgar Allan Poe, 1839	Pad kuće Ašerovih (eng. The Fall of the House of Usher) [40]	Motiv uklete kuće koristi se kao snažna metafora za porodične traume i prokletstva. Ova kuća ne samo da odražava psihološke tenzije i porodične tajne, već postaje simbol kolektivnog nesvesnog, čiji zidovi simbolički nose teret prošlosti i strahova. Kroz razrešenje ovih mračnih tema, priča nudi čitaocima mogućnost katarze.
Henry James, 1898	Okretaj zavrtnja (eng. The Turn of the Screw) [41]	Priča o duhovima se koristi kao sredstvo za katarzično istraživanje tema gubitka i žalovanja, duboko ukorenjenih u kolektivnom nesvesnom. Kroz susrete sa duhovima, likovi, kao i čitaoci, suočavaju se sa svojim najdubljim strahovima vezanim za smrt i gubitak.
Shirley Jackson, 1959	Ukleta kuća na brdu (The Haunting of Hill House) [42]	U ovom delu koristi se motiv uklete kuće ne samo kao centralni element radnje, već i kao sredstvo za duboko uranjanje u kolektivno nesvesno, istražujući teme identiteta i pripadnosti. Kuća postaje personifikacija univerzalnih strahova i nesigurnosti, a suočavanje likova sa ovim skrivenim psihološkim teretima vodi ih, kao i čitaoca, kroz proces katarze.

Autor	Književno delo	Horor
Robert W. Chambers, 1895	Kralj u žutom (eng. The King in Yellow) [43]	Upotreba koncepta zabranjenog znanja služi kao ključ za istraživanje dubokog ljudskog straha od ludila. Otkriće i čitanje zabranjenih tekstova ne samo da izaziva likove, već i čitaoce, da se suoče sa svojim najdubljim strahovima od ludila.
Algernon Blackwood, 1907	Vrbe (eng. The Willows) [44]	Priča koristi prirodne elemente i nadprirodne entitete da istraži ljudski strah od nepoznatog, pružajući katarzično oslobađanje kroz razumevanje i prihvatanje.

PRILOG 3

Tabela 3. Primeri iz književnosti o hororu i kolektivnom nesvesnom

Autor	Književno delo	Horor
Bram Stoker, 1897	Drakula (eng. Dracula) [35]	Priča duboko zalazi u kolektivne strahove koji se tiču seksualnosti, bolesti i smrti, koji su često tabuizirani u društvu. Lik Drakule služi kao moćna manifestacija ovih strahova, a njegova interakcija i sukob sa ostalim likovima pružaju uvid u načine na koje se ovi duboko ukorenjeni strahovi manifestuju, suočavaju i na kraju prevazilaze, što reflektuje šire društvene tenzije i psihološke dileme vremena u kojem je roman nastao.
H.P. Lovecraft, 1936	U planinama ludila (eng. At the Mountains of Madness) [45]	Priča se fokusira na duboko ukorenjeni strah od nepoznatog i tabu koji okružuje zabranjeno znanje.
Stephen King, 1974	Carrie (eng. Carrie) [46]	U romanu se istražuje tabu menstruacije i ženske seksualnosti, teme koje su često prećutkivane ili stigmatizovane. Glavni lik, tinejdžerka Carrie, koja doživljava izopštenje i zlostavljanje, postaje simbol kolektivnog straha od ženske moći i autonomije
Clive Barker, 1984	Knjige krvi (eng. Books of Blood) [47]	Clive Barker istražuje mnoštvo društvenih tabua, poput seksualnosti, smrti i religije, kroz seriju priča od kojih svaka za sebe predstavlja jedinstveni eksperiment u osvetljavanju i dekonstrukciji kolektivnih strahova i tabua.
Mary Shelley, 1818	Frankenštajn (eng. Frankenstein) [39]	Centralna tema romana je istraživanje tabua „igranja Boga“ i kompleksnih etičkih dilema koje prate stvaranje života. Monstrum kojeg stvara doktor Frankenstein ne samo da personifikuje kolektivne strahove povezane sa naučnim i etičkim granicama, već i postaje simbol posledica neodgovornog korišćenja nauke i tehnologije.
Edgar Allan Poe, 1843	Crni mačak (eng. The Black Cat) [48]	U ovoj priči, zlostavljanje životinja se ne samo istražuje kao društveni tabu, već i kao manifestacija dubokih kolektivnih strahova i okrutnosti. Mačak u priči simbolizuje ove strahove, a njegova smrt i nadrealni povratak iz mrtvih služe kao metafora za neizbežne i zastrašujuće posledice koje nasilje, bilo prema životinjama ili ljudima, može imati na psihi.

Autor	Književno delo	Horor
Henry James, 1898	Okretaj zavrtnja (eng. The Turn of the Screw) [41]	Priča se fokusira na strah od smrti i duhova, produbljujući istraživanje tabu teme komunikacije sa mrtvima. Kroz likove koji se suočavaju sa duhovima, James ne samo da istražuje kako se ovaj kolektivni strah odražava u ljudskom ponašanju i psihi, već i kako se kroz ovu interakciju mogu otkriti dublje psihološke tenzije i potisnuti strahovi.
Shirley Jackson, 1959	Ukleta kuća na brdu (The Haunting of Hill House) [42]	Priča se metaforički bavi tabu temom porodičnog nasilja i zlostavljanja. Ova kuća ne služi samo kao centralno mesto dešavanja, već postaje i moćna metafora za zatvoreni sistem u kojem se nasilje i zlostavljanje neprekidno perpetuiraju, stvarajući okruženje u kojem su likovi fizički i emocionalno zarobljeni.
Robert W. Chambers, 1895	Kralj u žutom (eng. The King in Yellow) [43]	Centralna tema priča je istraživanje straha od ludila i kolektivnog tabua. Kroz narative o likovima koji se suočavaju sa zabranjenim znanjem i njegovim užasavajućim posledicama, Chambers produbljuje analizu kako se strah od ludila i psihičkih poremećaja duboko ukorenjuje u kolektivnu svest, istražujući teme psihičke ranjivosti, iracionalnosti i granica ljudskog uma.
Algernon Blackwood, 1910	Vendigo (eng. The Wendigo) [49]	Centralna tema je istraživanje dubokog straha od divljine i nepoznatog. Lik Vendiga služi kao personifikacija kolektivnog straha od prirode i njenih tajanstvenih, često neobjašnjivih sila.

HORROR GENRE IN LITERATURE AS A MEANS FOR EXPLORING THE COLLECTIVE UNCONSCIOUS

Milan Popović

Health Center "Zdravlje plus",
Belgrade, Serbia

doi: 10.5937/engrami46-48579

submitted: 2024/06/01

accepted: 2024/09/15

online published: 2025/04/01

Abstract

The horror genre aims to evoke specific emotions (such as fear) in its audience through the literary form, connecting with the deeper layers of the collective unconscious. The purpose of this paper is to analyze and interpret the horror genre through the prism of Carl Gustav Jung's theory of the collective unconscious. Horror, as a genre in literature and film, can be viewed in the context of literary, psychiatric, psychological, and philosophical disciplines. Through a detailed analysis of classic works of this genre, such as "Dracula" and "Frankenstein", and other horror stories, the paper explores the ways in

which elements of fear, horror, and the irrational act as projections of archetypal symbols and motifs, which are integral parts of the collective unconscious. The paper also discusses the influence of culture and social norms on the formation and interpretation of these archetypal elements. Additionally, the paper considers the concept and mechanism of catharsis, and the manner in which the horror genre uses language and style as means to create atmosphere and deeper emotional impact on the reader.

In conclusion, it summarizes the fact that the horror genre serves not only for entertainment and inducing fear but also as a means for a deeper understanding of the complexity of human psychology and the collective unconscious. Through analysis and interpretation, the paper highlights the potential of the horror genre as a tool for exploring and understanding human nature and fears, desires, and conflicts that transcend individual differences and cultural contexts.

Key Words: horror, collective unconscious, psychiatry, literature

LITERATURE / LITERATURA

1. Ognjanović, D. *Poetika horora*. Novi Sad: Orfelin izdavaštvo, 2022.
2. Trebješanin, Ž. *Prikaz knjige K.G. Jung: Arhetipovi i kolektivno nesvesno*, Beograd, Atos, Psihijatrija danas. 2006; 38(1), 105-107.
3. C.G. Jung. *Four Archetypes: From Vol.9, Part 1 of the Collected works of C.G.Jung*. Princeton University Press, 2010. DOI: 10.1515/9781400839155
4. Westley, Frances R., Carl Folke. *Iconic Images, Symbols, and Archetypes: Their Function in Art and Science. Ecology and Society*. 2018; 23 (4). DOI: 10.5751/ES-10495-230431
5. Gronning, T., Sohl, P., Singer, T. *ARAS: Archetypal Symbolism and Images, Visual Resources*. 2007; 23(3), 245-267. DOI: 10.1080/01973760701450983
6. Gilbert, Jonathan Maximilian. "The horror, the horror": The origins of a genre in late Victorian and Edwardian Britain, 1880–1914. Rutgers The State University of New Jersey, School of Graduate Studies, 2008. DOI: 10.7282/T3X065D6
7. Church, D. *Post-Horror: Art, Genre and Cultural Elevation*. Edinburgh University Press, 2021. DOI: 10.1515/9781474475907
8. Jones, T.G.S. *The Gothic as a Practice: Gothic Studies, Genre and the Twentieth Century Gothic*, 2010.
9. Eninger, E. F. *Ego and Archetype: Individuation and the Religious Function of the Psyche*. Shambhala, 1991.
10. Vuletić, G. *Uvod u analitičku psihologiju Karla Gustava Junga*. Beograd: Kreativni centar, 2022.
11. Frijda, N.H. The psychologists' point of view. *Handbook of emotions* 2, 2000.
12. Hillman, J. *The myth of analysis: Three essays in archetypal psychology*. Northwestern University Press, 1997
13. Rottenberg, B. *Bibliotherapy as an integrative psychotherapeutic channel*. *Journal of Poetry Therapy*. 2022; 35(1), 27-41. DOI: 10.1080/08893675.2021.2004371
14. Wedding, D., Niemiec, R. M. The clinical use of films in psychotherapy. *Journal of clinical psychology*. 2003; 59(2), 207-215. DOI: 10.1002/jclp.10142
15. Knell, S. M., Dasari, M. *Cognitive-behavioral play therapy for children with anxiety and phobias. Short-term play therapy for children*. 2006; 22-50.
16. Kendall, P. C., Panichelli-Mindel, S. M. *Cognitive-behavioral treatments*. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 1995; 23, 107-124. DOI: 10.1007/BF01447047
17. Netzer, R. A *Jungian Perspective on the Therapist-patient Relationship in Film: Cinema as Our Therapist*. Taylor & Francis, 2024. DOI: 10.4324/9781003460688
18. Kim, J. Y. *Metaphor's Utility in Therapy: Bringing Identity Work to Evidence-Based Practice* (Doctoral dissertation, Azusa Pacific University), 2019.
19. Yurtta B.I. *Modern Individual in Search of His Demons: A Jungian Approach to the Selected Stories of H. P Lovecraft*, 2016.
20. Goodwyn, E. *Approaching archetypes: reconsidering innateness*. *Journal of Analytical Psychology*, 2010; 55(4): 502-521. DOI: 10.1111/j.1468-5922.2010.01862.x
21. Chang, H.M., Ivonin, L., Boladeras, M.D., Catala, A., Chen, W., Rauterberg, M. *From mythology to psychology: Identifying archetypal symbols in movies*. *Technoetic Arts: A Journal of Speculative Research*, 2013; 11(2): 99-113. DOI: 10.1386/tear.11.2.99_1
22. Vedor, J.E. *Revisiting Carl Jung's archetype theory a psychological approach*. *Biosystems*, 2023; 234: 105059. DOI: 10.1016/j.biosystems.2023.105059
23. Damjanović A. *Horor-žanr u svetlu konzumatornih psiholoških motiva*. *Engrami*. 2007; 29(1-2):53-64. ISSN 0351-2665
24. Ballon, B., Leszcz, M. *Horror films: tales to master terror or shapers of trauma?*. *American journal of psychotherapy*. 2007; 61(2), 211-230. DOI: 10.1176/appi.psychotherapy.2007.61.2.211
25. Liao, H. C., Wang, Y. H. *Development of a scale measuring emotional catharsis*

- through illness narratives. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021; 18(16), 8267. DOI: 10.3390/ijerph18168267
26. Damjanović A, Damjanović A, Pantović M, Barišić J. Zašto volimo da se plašimo? - psihofiziologija horor filma. *Engrami*. 2021; 33(3):85-97. ISSN 0351-2665
 27. Guselnikova, I. Archetypes Revisited: Investigating the Power of Universals in Soviet and Hollywood Cinema. Diss. University of South Carolina, 2023
 28. Salihi, T. Sigmund Freud: Totem and Taboo; Totem Sacrifice as a Contract for Peace Inherited Through the Collective Psychic Realm (of Myth), 2021.
 29. Šimunek, M. Archetypal goddesses: A heuristic arts-based study into the role of archetypes in the individuation process of an art therapy student. Diss. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Academy of Arts and Culture in Osijek, 2022.
 30. Casula, C.C. Stimulating unconscious processes with metaphors and narrative. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 2022; 64(4): 339-354. DOI: 10.1080/00029157.2021.2019670
 31. Deak, Z.T. Using in-depth phenomenologically informed interviews in a study of archetypal transference in jungian psychoanalysis: An intuitive inquiry. *Qualitative Psychology*, 2019; 6(3): 320. DOI: 10.1037/qap0000135
 32. Legros, S., Cislighi, B. Mapping the Social-Norms Literature: An Overview of Reviews. *Perspectives on Psychological Science*, 2020; 15(1), 62-80. DOI:10.1177/1745691619866455
 33. Horne, C. Mollborn, S. Norms: An integrated framework. *Annual reviews of sociology*, 2020; 46(1): 467-487. DOI: 10.1146/annurev-soc-121919-054658
 34. Jung, C. G. *The Spirit of Man in Art and Literature*. London: Routledge, 1967.
 35. Bram Stoker. *Dracula*. Archibald Constable and Company (UK), 1897.
 36. H.P. Lovecraft. *The Call of Cthulhu*. *Weird Tales*, 1928.
 37. Stephen King. *The Shining*. Doubleday, 1977.
 38. Clive Barker. *The Hellbound Heart*. Dark Harvest, 1986.
 39. Mary Shelley. *Frankenstein*. Lackington, Hughes, Harding, Mavor & Jones, 1818.
 40. Edgar Allan Poe. *The Fall of the House of Usher*. *Burton's Gentleman's Magazine*, 1839.
 41. Henry James. *The Turn of the Screw*. *Collier's Weekly*, 1898.
 42. Shirley Jackson. *The Haunting of Hill House*. Viking Press, 1959.
 43. Robert W. Chambers. *The King in Yellow*. F. Tennyson Neely, 1895.
 44. Algernon Blackwood. *The Willows*. *The Listener*, 1907.
 45. H.P. Lovecraft. *At the Mountains of Madness*. *Astounding Stories*, 1936.
 46. Stephen King. *Carrie*. Doubleday, 1974.
 47. Clive Barker. *Books of Blood*. Sphere Books, 1984.
 48. Edgar Allan Poe. *The Black Cat*. *United States Saturday Post*, 1843.
 49. Algernon Blackwood. *The Wendigo*. Algernon Blackwood, 1910

Milan Popović

Dom zdravlja „Zdravlje plus“
Beograd, Srbija

dr.popovic.milan@gmail.com